

Феномен доби (сходження на Голгофу слави) (скорочено)

Василь Стус

Стус бачив Тичину двічі. Перший раз — під час якоїсь наукової сесії. Тичина сказав кілька слів — досить невлад. Було враження, що до нього особливе ставлення — як до дитини або зовсім уже старої людини, якій вибачають і не таке. Стус був повен здивовання, що ця жива мумія розмовляє. А коли Тичина лежав мертвий в урядовому будинку на Інститутській, Стус зрозумів, що фізична смерть тільки наблизила поета до життя, що тепер він куди натуральніший за того манекена, якого він бачив у 64 (65?) році.

* * *

Тичинині попередники не були самі нездари, але вони оспівували втрачену старовину. Наша історія, на думку Стуса, — це все і завжди спочатку, якась постійна гойданина на одному й тому ж місці. Стус згадує Пантелеймона Куліша, який писав, що проблеми розвитку нашої духовності — це проблеми сізифової праці, це сподівання реальних наслідків од роботи в майже нереальних умовах.

Митця будь-якого іншого народу виносила на собі історична реальність, але українські митці змушені нести цю реальність на своїх плечах, а інколи й існувати всупереч цій реальності. Тичині судилося бути винятком з цього правила. Чи не вперше в нашій літературі поетові судилося доля існувати не всупереч сучасності, а у згоді з нею.

Після семінарії Тичина мав кілька щасливих літ, коли поринув у філософські роздуми. Може, він так і залишився б на цьому елегійно-філософічному рівні, та почалася світова війна, що невдовзі розродилася революцією. У березні 1917 року в Києві утворився Тимчасовий уряд, згодом було обрано Центральну владу. Тичина **"Соняшних кларнетів"** був увесь у провесні української революції, в передчутті наближуваної всеочисної грози. Збірка сповнена чару молодості. Тичина музикував і малярствував. Поетами-музиками були Олесь і Чупринка, але Тичина був за них талановитіший.

"Соняшні кларнети" засвідчили психологічний стан людини, повної сподіваної радості перед звершенням. Особистість у збірці вільна від старих канонів. Музичне начало домінує у збірці над смисловим. Тичина — перший поет-оптиміст в українській новітній літературі. Дух поета витає в просторі трьох сфер.

Перша сфера — сфера прочування або й чекання самого себе і світу. Часом ця перша сфера зливається із зовнішньою цілком, ототожнює себе з нею. У віршах такого типу — контактування зі світом на віддалі, до першого із ним знайомства. Це найвище поетове небо. До цієї емпірейної сфери належить переважна більшість поезій збірки. І майже всі вони зосереджені спочатку книги.

У віршах другої сфери збірки схрещено золоті мечі двох поетових прагнень — неба і землі. Десь на межі першої і другої сфер закінчилося поетове дитинство, і талант доходить свого змушніння. Поет чекає, коли завершиться його світ, коли він перейде із напів-форми у форму. Світ поета вже починає двоїтися. У вірші "Іще пташки" найбільш точно засвідчено гіркоту перебування межі двох світів.

Третя сфера — на рівні землі або ж над самою землею. Це сфера виключного драматизму. Починаючи від "Енгармонійного" і закінчуючи поезіями "Скорбної матері" чи "Золотого гомону". Вірші цього циклу — це миттєвий спалах радості від завершеної української національної революції і довгий розпач од її жорстокого задушення. Це було нищення найвищої поетової віри. Доба радості закінчилася. Настала звична для нашої національної психології трагічна доба.

Почався 1918 рік, а з ним — наступний етап складної Тичининої еволюції. "Соняшні кларнети" — це переважно книга передчуття сподіваного щастя, яке так і не справдилося. До збірки виявляли цікавість багато закордонних дослідників і високо її оцінювали. Англійський критик Джон Фут відзначав, що "своїми поетичними виразовими засобами цей поет України не нагадує нам нікого другого з цілої світової поезії...".

Дослідники "Сонячних кларнетів" говорили про те, що на Тичину мали вплив О. Олесь, М. Вороний, В. Пачовський, М. Філянський, Г. Чупринка. Критики років перших п'ятирічок звертали увагу вже на Тичинине політичне реноме. Поета хотіли швидше пришити до нової виправленої історії української літератури, де вже не було ні Олеся, ні Філянського, ні тим більше Чупринки.

* * *

Поетика наступних двох збірок — **"Плугу"** і особливо **"Замість сонетів і октав"** значно (а часом — і абсолютно) різниться від поетики "Соняшних кларнетів". Ці збірки з'явилися 1920 року і значною мірою відмінні за авторською орієнтацією в тогочасних умовах.

Збірка "Замість сонетів", що об'єднує вірші 1918-19 рр., засвідчує пряму полеміку Тичини з практикою ширення соціалістичної революції, зі складною добою громадянської війни. У цій збірці міститься вірш "Пам'яті тридцяти" — поетична епітафія на могилу загиблих бійців студентського куреня, що 29 січня 1918 року полягли під Крутами.

Тичині болить трагедія української національної революції. Але вузько національна українська революція поета явно не задовольняла. І революція виявилась в очах Тичини часом розбурхання найзвірячіших людських інстинктів. Поет у цій збірці найбільш трагічний і людяний. Тичина приймав революцію, але не виносив її жахів.

Естет у найкращому розумінні цього слова, Тичина не уникає страшної прози. Він зображує страшні сцени: голодна смерть матері, гвалтування дівчатка, мати, доведена голодом до люджерства ("синок ще не вварився"), розмова з мужиками "мого ж таки села" про "саму нужду та злидні".

Соціальна проблематика була для Тичини не менш значуща за національну.

Певною мірою це вже засвідчила "індивідуалістська" збірка "Замість сонетів..." Надалі цей струмінь у його поезії ще більше посилюється. У збірці "Плуг" ця тема набирає значно більшої сили. Справді: коли розглянуті збірки були свідченням певності авторської позиції в світі ("Соняшні кларнети" — певність своєї радості від світу, "Замість сонетів..." — певність свого сумніву), то збірка "Плуг" — це книга подвійного сумніву щодо себе в світі і світу в собі.

В голосі поета вчувається іронія, навіть самоіронія; дискутуючи з іншими, поет дискутує і з самим собою. Подекуди відчувається майже істеричний біль ("Месія", "Палить універсали"), а в інших випадках — прагнення епізувати свій світ, стати од нього трохи осторонь, аби зафіксувати очима те, чого не можна сприйняти душею. "В душі боролись два світи — гармонія і справедливість" — так поет пойменував свої тогочасні настрої.

Стус вважає, що Тичина зазнав якихось сторонніх впливів, які обумовили його занадто різку еволюцію. Адже не з доброго дива пишуться такі вірші як сонет "26-II (11-III)".

*Прийшли попи, диктатори (о сором!), —
якраз всі ті, кого Ти не любив.
І хтось Твоє погруддя встановив
поміж монастирем, поміж собором.
Стоїш. У далеч дивишся з докором...
Який огонь в душі Твоїй горів,
коли будив Ти, кликав кобзарів
з насильством битися, з царствами, з терором!
Ну що ж, Тарасе! Рад єси, не рад —
дивись, який в господі нашій лад,
в сем'ї великій, у громаді вольній.
Дивись. Мовчи. Хоча б схотів і їсти —
нічого не кажи Первопрестольній. —
Бо ще й Тебе пошиють в шовіністи.
Як бачимо, Тичину вже тоді "шили" в шовіністи.*

Безнадія Тичини — це безнадія загалом оптимістичної душі. Для такої ніжної духовної організації, як Тичина, революція і українська гекатомба були занадто жорстоким випробуванням, щоб не завдати його талантові невиліковної рани.

Поет увиходить у новий для себе світ — світ з багатьма невідомими. Україна ще не обрала для себе дороги майбутнього. А для Тичини це одне вже обумовлювало некондиційність його індивідуального думання. Світ — у стадії творення, він позбавлений чіткості, окресленості. Відповідно й чимало віршів збірки втаємничені у собі. Читаючи їх, мимоволі ловиш себе на думці, що поет свідомо уникав належної конкретизації. Поет приймає нову добу, нові зміни — так, як приймають світ: у людини сущої тут вибору немає. Але схвалення цього світу іще нема.

Збірка "Плуг" засвідчила, що поет перебуває на зламі. Цей злам був не раптовий і

неоднорічний. Підготовлений ще в "досонячнокларнетівський період", цей злам ішов по лінії наближення Тичини до реального життя. Напевно, остаточний злам Тичини слід датувати 1920-22 рр.

У "Плугіві" з'явилися спроби нових стильових пошуків. Муза поета вибирає суворо-просту сукню. До Тичини приходить мужність. Тепер його не завжди обходить те, щоб проведена ним лінія була красива. З'являється лаконічна чорно-біла графіка. Збірка багато втратила на епітетах, відбувається деме́тафоризація стилю і водночас — ускладнення збережених метафор. Здається, поет доходить розуміння геніальності як простоти, але, з другого боку, дає зразки найдовершенішої техніки. У збірці багато прямої мови, розмовних інтонацій, масових сцен.

* * *

У поемі "Сковорода" поет на догоду часові пробує модернізувати мандрівного філософа, який вийшов пантеїстом і марксистом уводночас. "Поема, над якою поет працює ось уже кілька років" — так шанобливо говорили про неї і в 40-і, і в 50-і роки. І дійсно — коли-не-коли з'являлися "уривки" з поеми, здебільшого дуже гарні, і це підігрівало інтерес. Єфремов писав, що Тичина настільки викривив образ Сковороди, що письменник наче сам себе згвалтував.

У 1921 році вийшла збірка Тичини **"В космічному оркестрі"**. В ній було вміщено 10 космічних віршів, свідчень нової поетової віри. Поет декларує інтереспубліку і конфедерацію, звертається до теми космосу, яка у молодій радянській поезії була чи не генеральною. Тепер смисл людського існування — бути часткою. Уже не цілим, як було раніше, в часи "Соняшних кларнетів", а — часткою. У світі "Соняшних кларнетів" людину було возвеличено в космічному масштабі, там існувала гармонія людини і всесвіту. Тепер космос у Тичини знелюднюється, а сама людина перетворюється на інфузорію, життєве призначення якої — свято дотримуватись своєї орбіти і великого закону.

Інколи в поета прокидається жаль за тим, що космічний струс переорав його рідну землю, але й цей жаль стає якийсь дивний. Весь жах часу для поета вже узаконений страшним світовим струсом. В країні панує голод — але це тільки "революції язик", отож поета цікавить інше:

*Хто, хто засміявся у Європі,
кого на кутні узяло,
що ми тут з голоду здихаєм,
а не даємся ворогам?*

Поет обливає брудом тих, що програвши боротьбу за національне визволення України, пішли на еміграцію.

Ідеї світової революції, заради яких Тичина так квапливо відмовився від "рідного свого болота", скоро виявилися фікцією. Так само виявилось фікцією сподівання поета на великий духовний ренесанс "космічної революції".

Тичина як поет поступово "одержавнюється", стаючи кабінетним пророком і кабінетним агітатором, контактуючи із народом на віддалі.

У складний час 1920-21 рр. Тичина став у віршах обережно мислити, обдумуючи своє поетичне обличчя, і воно, втративши природність виразу, затвердло і скам'яніло. Тичина ставав пересічним і малоцікавим. Це і засвідчив поетичний цикл "В космічному оркестрі" — наївна спроба сягнути найвищих емпіреїв "Соняшних кларнетів", тільки на новому, умоглядному рівні і в нових умовах.

Кількаразове переглядання свого світогляду не тільки не наближувало Тичину до своєї "властивої статі", а кожного разу віддаляло його від себе, посилюючи в душі гостре відчуття незадоволення самим собою і своїм минулим, потребу ще раз повернутися до старого, переписати своє минуле знову.

* * *

Збірка **"Вітер з України"** вийшла в світ 1924 року, об'єднавши в собі вірші, писані протягом шести років (1918-24). Ця збірка засвідчила, що криза, почата кілька років тому, ще не минула. І годі було побачити, який може бути з цієї кризи вихід.

У збірці пишно представлена лірика, де поет утверджує себе на позиціях марксистського розуміння історії, в дуже-дуже своєрідний спосіб, шукаючи виходу із етичних суперечностей нової доби. Починається філософія банальності, генієм якої Тичина стане через десять років. Поет починає говорити від імені народу, але говорить тільки від власного імені. Справді соціальній поезії поета настає край. Залишається єдиний план — чистої поезії, і тут Тичина розкошує. Цікаво, що особливо виразні формальні експерименти виявляються не в інтимній чи пейзажній ліриці, а... в громадській. Ці експерименти — як гарні стилістичні вправи. Тепер поетові явно ходить про зовнішнє оздоблення вірша, про формально-стилістичний надмір.

Реальність для Тичини — це реальність закликів, лозунгів і окличних знаків, волютаристська реальність гнаних і голодних, щасливих уже тим одним, що світ міниться і завтра буде не так, як сьогодні. Але трапляються й реальні замальовки.

Цікавий вірш — "Плач Ярославни", написаний 1923 року. Цей диптих досить складний за змістом, хоч сам малюнок м'який і ніжний. М. К. Зеров відзначав, що "Плач Ярославни" — це нова інкарнація, нове втілення "Скорбної матері" і Мадонни перших збірників. Стус додає, що це успокоєно-журливий, позбавлений свіжості нагального горя похорон своєї колишньої Мадонни.

Цикл "Живем комуною" — це десять виходів на Дніпро, різнонастроеві малюнки з його берега і співзвучні настроям роздуми про край, про час і шляхи порятунку. "Дніпро-бандит" виказує натуру ледачої і непокірної української селянської стихії. Хоч Тичина початку двадцятих років розлютований на еміграцію і водночас не може перестати про неї думати: знущається над "рідним болотом", але йому завдає прикраси втрата німбу національного співця:

Осінь з рухів, сонце з маси,

лист із золотону.

Вітер проситься на руки, —

звідти, з-за кордону.

Осінь з рухів, сонце з маси,

*тум-туман підкрався:
"Не співай-співай, поете,
бо ти вже продався.
Не співай-співай, поете,
бо хто зна, в чім сила? —
щоб, буває, твоя пісня
нас не воскресила.
Щоб, буває, твоя пісня
не стала між нами.
Лучче кулями влучай нас,
а не голосами.
Лучче кулями влучай нас,
та частіш, частіше!
Ой якби ти там побачив,
що в нас за гноїще!"*

Тичина цього періоду освячує річки пролитої крові і водночас не цурається високої справедливості, час якої, правда, пересунувся на невизначений термін світлого майбутнього.

Найпростіше було б глузувати із поетової сліпоти. Але справа складніша: Тичинів ідеал справедливості доби "Соняшних кларнетів" і "Замість сонетів..." — це ідеал, вироблений осторонь практики революції; це ідеал інтелігента, що спостерігає революцію, не беручи в ній участі. Але практика революції запропонувала свій ідеал соціального добра: через річки крові. І Тичина мусив відмовитись від ідеалу добра індивідуалістської інтерпретації й свідомо віддатися колективістській вірі в загальну справедливість.

*Хай буде рух! Душі! Знаття!
Нехай і боротьба звірина! —
Лиш так оновиться людина
і вся матерія життя, —*

ось кредо Тичини початку двадцятих літ. Як на сьогодні — кредо моторошне. Але "звірина боротьба" громадянської війни — то саме буття народу.

Тепер, коли дорогу собі пробиває філософія індивідуальної справедливості й індивідуальної відповідальності за історичний процес, коли стало помітно, що саме поняття народу, досить часто використовуване як машкара, тільки тепер, уже заднім числом, можна визнати підставність думки, що Тичина помилявся. Але на ті часи, коли з пухкого багна еміграції стало повертатися чимало людей на Радянську Україну, до свого народу, тоді, коли запас міцності революційної віри ще вимірювався десятиліттями, не визнати великої слушності Тичини майже неможливо.

* * *

У 1922 році, відмовившись від свого поетичного минулого з його індивідуалістським світоглядом і майже українофільською вірою, він віддається новому світові з вірністю

неофіта. Починаються природні перебільшення переваг цієї віри і такі ж природні недооцінки вад. Поет стає трибуном нової доби, речником усього народу:

*За всіх скажу, за всіх переболію,
я кожен час на звіт іду, на суд.
Глибинами не втану, не змілію,
верхівлями розкрилено росту.
Ніколи так душа ще не мужала!
Ніколи так ще дух не безумів!*

Поетові здається, що роль поета-пророка — це його правдива стаття:

*Там за мною, за мною, за мною,
я не знаю, там скільки іде!
Перед мене твердою ходою
наступаючий день.
Там за мною, за мною, за мною
і від плуга й під трудних станків.
Перед мене щасливеє море,
море голів...*

Мине ще кілька років — і поет пересвідчиться, що ця роль для митця абсолютно заборонена. Тичина не розумів, що бути народно-державним поетом неможливо.

Посаду пророка у митця забрали політики. Пророк Сталін — тільки коментатор священних текстів. "Кожен митець, що хоче бути в суспільстві знаменитий, мусить знати, що знаменитий буде не він, а хтось інший із його ім'ям. Він урешті-решт від нього вислизне і, можливо, колись уб'є в ньому справжнього митця", — так заявив у своїй Нобелівській промові Альбер Камю.

Отож Тичина, стаючи соціальним народно-державним поетом, обрав найкоротший шлях до самознищення таланту. Справді-бо: що таке соціальний поет у наших умовах? Які його теми? Це — боротьба за мир, боротьба з буржуазною ідеологією, передусім українських буржуазних націоналістів, цих найлютіших ворогів українського народу, тема соціальної несправедливості. Дозволена й нищівна критика недоліків: бюрократизм на найнижчому рівні, марнотратники, розкрадачі соціалістичної власності, п'яниці, продуценти самогону і т. д. і т. п. Такої соціальної у величезних лапках поезії Тичина пізніше понаписує багато. Наприклад:

*— Наша праця нелегка —
Знають люди всюди...
Як не буде буряка,
цукру теж не буде.
Подивіться: все навкруг —
всі поля, заводи, —
все це справа наших рук,
справа рук народу.*

Та Тичина не міг стати справжнім народним поетом, говорити від імені народу і

тільки народу. І тому такі вірші, як "Голод" — то вже прогріх, рядки з поезії "Ненависті моєї сило" — то вже політична сліпота, а нещастя затурканої жінки із поеми "Чистила мати картоплю" — то вже й зовсім-таки вилазка матерого націоналіста, учорашнього співця ворожого світу.

В той нелегкий час Тичині доводилося жертвувати конкретно людською добротою. І цьому він знаходив якесь "космічне" виправдання. "Життя творить нове — хоч би й по трупах" — це формула віри тогочасного Тичини. Яка біда, коли для щастя всього прогресивного людства буде виморене голодом 5 чи 7 мільйонів "куркулів", згноєно в концтаборах мільйони "ворогів народу"? Все це робиться заради нового життя. І до репресій, і до голодного 1933 року поет був психологічно готовий.

Тичина періоду "Вітру з України" поза всякою конкуренцією перший український поет. Поет стає багатотемний, багатостильовий — він пише верлібри, гекзаметри, тут ритмізована імпресіоністська проза, народно-поетичні катрени і білий вірш. У збірці багато слідів формального експериментування часом надзвичайно вдалого:

*А там в високій глибині,
де тоне тонь ясна,
перловий жайворон тонить:
хмар-хмарова весна.*

Але вже починають даватися взнаки змістові провали. Тематичний сенс його віршів часом не виходить за межі лозунговості.

Тичина доби "Вітру з України" починає спрощувати свою музику, прагне зробити її більш демократичною. Демократизація музики об'єктивно вимагала відмови від ускладненої форми. З другого боку, на цей період чисто технічна майстерність поета доходить свого апогею. І що ж виявляється — тепер вона поетові не потрібна! Особливо це стосується генерального напрямку його теперішньої творчості — громадської лірики. Як не дивно, але з переходом на нові колективістські позиції можливості поетового самовияву зменшуються; справді-бо — з багатющим технічним арсеналом Тичині немає що робити. Парадокс! Але тепер Тичина може існувати в своїй стихії виключно в пейзажній чи інтимній ліриці. Так заходить на самогубство генія. Маємо і другий парадокс: Тичина — індивідуаліст "Соняшних кларнетів" був куди більшим виразником народу за автора "Вітру з України", збірки, виповненої колективістичного духу.

У поетові помічається якась криза, втома, свідоме силювання самого себе. Ось вірш, орієнтовно написаний у 1923 році:

*Весна встає, весна встає,
весна до мене промовляє
(дитя моє!)
зеленими листочками,
голубими очками
(дитя моє!):
чом не гориш огнем-співом,*

чом не з колективом?..

Поет починає боротися із самим собою. Непівські часи докинули в його віру бацилу сумніву. Тичина тяжко переживає, що віру, якій він віддався, наступивши собі на горло, сповідують далеко не всі люди, як йому перед тим здавалось. Саме починався період літературної дискусії 1925-1928 років, що мала виразно політичний характер. Гасла Хвильового мали значну популярність, а це вже само собою свідчило, що вони були далеко не такими безглуздими, як здається сьогоднішнім його критикам. І Тичина друкує уривок із поеми: "Чистила мати картоплю". Тут зображені злидні нового, пореволюційного села:

Чистила мати картоплю, а сестри гуляли у кукол.

Всі на долівці сиділи і думали всі неоднаке.

Мати: як жити тепер їм? Чи вріжуть землі хоч у полі?

*Та й що з тієї латки, як вріжуть? Буде ще голоду, буде
горя і сліз! Хоч би син де нанявся, може б, став у підмозі.*

*Так вже натерпілись, так настраждались, що й як воно далі —
хто його знає...*

Голодні діти і розбрат у сім'ї не дають старій жити:

Бачте, стара вже, дурна, непотрібна. Хіба я що знаю!

*Що ж зостається мені, як не плакати? Син комуністом,
батько, здурівши, у штунду пошився, якби ще у штунду —
Сусом Христом об'явив себе, партію водить по селах!*

*Що ж, іскажіть мені, що зостається? Ну ріжте, ну бийте,
в гроб удавіть мене з дрібними дітьми, нехай я вже буду
вашим коліном придушена, наче ота Україна.*

Щоправда, син, молодий комуніст, видно, досить толерантно вислуховує нечестиві слова:

Ну, ви стійте собі за свою Україну, а мене теж не чіпайте.

Я вже не малий і знаю, що роблю.

Мати, доведена злиднями до відчаю, знає, що її горю не зарадять ні комуніст-син, ні тим більше чоловік.

Бог-чоловік, що зове себе Ісусом Христом, стомлений своїми месіанськими діяннями, промовляє:

*Знаєш, сьогодні возносивсь на небо і так було жалько,
так же вас жалько. Апостоли кажуть:*

— Підстрибуй, осанна!

.....

Бог: Як не вірите — ребер пречистих моїх доторкніться.

Рани од гвоздів ось бачте в долонях? — за вас я розп'явся.

Але його Христових мук мати не визнає:

*— Тягака ти чортова, твар неподобна, й чого ти
ходиш до мене? У злидні увів нас, дітей одкаснувся —*

йди собі, звідки прийшов, і у ніч не заглядує. Іуда!
Двері нащо то одзяплені кинув? Ти чуєш, п'янюго?

Сліпа затуркана жінка, знаючи тільки конкретність своїх злиднів і абстрактність стратегічних гасел, помилково називає свого чоловіка Леніним-антихристом, не відаючи, що між новоявленим Сусом Христом і Леніним можлива якась різниця:

Ленін-антихрист явився, мій сину, а ти проти мене.

Треба боротись: ворог явився.

Відома річ, що такі рядки не могли не викликати особливо доскіпливого до себе ставлення.

Критикам поеми "Чистила мати картоплю" не ходило про те, що йдеться не стільки про національні, скільки про соціальні корективи до радянської практики на селі, про те, що настанови партії загрузають зразу ж за містом і до села дуже часто не доходять, а коли й доходять, то в своєрідний спосіб: рішення центральної влади означають тільки те, що каже про них місцевий напівосвічений начальник.

На різні закиди щодо поеми Тичина писав, що симпатії автора на стороні сина-комуніста, а не матері.

Тичина перелякався. Тепер треба було обирати нові шляхи: або стати народним, або тільки державним поетом. Тичина трохи повагався, роздумуючи. В ці роки він публікує прекрасні вірші "Кримського циклу", ніби востаннє хапаючи в легені озон високої поезії. Вірші цього циклу — на рівні Тичиного генію.

Поетові справді моторошно: позаду — добровільна відмова від самого себе — в ім'я дуже благородної мети, заради життя для всіх, позаду — "провали літ", за провалами — найдорожча пам'ять про верховини свого таланту, але повернення туди вже немає. Попереду — така ж невідомість: літературна дискусія от-от матиме своє адміністративне продовження.

Становище Тичини — особливо цікаве: його, народно-державного поета, критикує влада! Та влада, заради якої поет раз уже зрадив собі. Поет попав, як то кажуть, на слизке. Шлях до мас йому відрізано. Лишається одне: переступити через самого себе і "поцілувати пантофлю Папи", подолавши відчуття бридкості.

"Кримський цикл" — останнє віконечко полишеного храму Тичининої поезії, останній шпиль його генію. Його малюнки — геніально прості, його техніка нагадувала сучасникам техніку Рільке чи Валері. Поет ущерть виповнений собою. Навіть тоді, коли пробує перекладати, йому на заваді стає цей надзвичайно індивідуальний талант. 1938 року з'являється ідейно правильна збірка "Чуття єдиної родини", і в ній серед веломовних віршів натрапляємо на прекрасний вірш "Курінь", та він написаний в Алуці 1926 року. Це той самий "Кримський цикл".

Стус вважає, що в Тичині намічався новий етап — поглибленої, схожої до сучасного живопису, пейзажності, етап розкошування власного ества хай і на обмеженій території існування. Ці нові риси Тичиного таланту так і не змогли розвинутиися уповні. Той Тичина, що дивним сяйвом спалахнув у "Кримському циклі", мусив був відступити перед небезпечним для нього життям. І він помер, так і не встигнувши

народитись.

Настав 1929 рік. В повітрі, як каже М. Холодний, запахло Соловками. І Тичина, мавши геніальну інтуїцію, відчув це чи не найперший. 1929 року П. Г. Тичину обрано академіком. У газеті з'явився його вірш "Нехай Європа кумкає", щодо якого М. Вороний дотепно зауважив: "Ну що ж? Це останній твір поета і перший твір академіка". Поет стає державником.

1931 року в світ виходить збірка Тичини **"Чернігів"**. Поет починає коментувати історію ВКП(б), ілюструвати її ідейно-витриманими і художньо-зрілими частівками:

*Били їх та все ще мало
Робітництву б сили стало
так не впіло село
Чому село чому не впіло
Бо дрібновласництво не звалило
власництво не звалило
бач "здобрішав" пан і піп
з маніфестом цар прилип.*

У вірші "Ленін" (до речі, слово Ленін тут узятє хіба що для заспокоєння совісті: мало б бути куди доречніше: Сталін)

*Нехай же знають "патріоти"
нехай повідомлять "міщан"
не заспокоїмось ми доти
аж поки з поля весь бур'ян
не вирвемо А вирвем грізно
Багнетом Критики мечем
Клянемся клятвою залізною
що ворог жоден не втече*

Зрозуміла річ, це поезія не про клятву коло свіжої могили Леніна, а про клятву нищити ворогів в умовах колективізації і організованого наступу на українську культуру.

Як би там не було, Тичина — така ж жертва сталінізації нашого суспільства, як Косинка, Куліш, Хвильовий, Скрипник, Зеров чи Курбас. З однією різницею: їхня фізична смерть не означала смерті духовної. Тичина, фізично живий, помер духовно, але був приневолений до існування як духовний мрець, до існування по той бік самого себе. Тичина піддався розтлінню, завдавши цим такої шкоди своєму талантові, якої йому не могла завдати жодна у світі сила.

Тимчасом на Україні почався голод, а після нього почались репресії. Тичина мовчав, набравши в рота води! Ось на що обернулось його служіння народові. Геніальний Тичина вмер. Лишився жити чиновник літературної канцелярії, довічно хворий на манію переслідування, жалюгідний пігмей із великим ім'ям Тичини.

Творчість Тичини 30-х років — це тільки маніпуляції над небіжчиком, спроби використати мерця. Вірші поета перестали бути актом індивідуальної творчості: ці

бездарні версифікаційні вправи уже писав хтось — але мертвою поетовою рукою. Кажуть, не одну ніч Тичина лягав спати не роздягаючись: він чекав арешту. Але це дріб'язковий факт. Тичину можна зрозуміти, але неможливо виправдати. Він-бо покірно цілував пантофлю геніального ката Йосипа Сталіна, мовчки потурав угноєнню українських степів людськими кістками. Народ перестав існувати для Тичини, а Тичина перестав існувати для народу.

У 1933 році Тичина віршів не написав — і це його найбільша провина перед народом. Цю провину Тичини перед народом, перед людством задокументувала збірка 1934 року **"Партія веде"**:

*Та нехай собі як знають
божеволіють, конають,-
нам своє робить:
всіх панів до 'дної ями
буржуїв за буржуями
будем, будем бить!*

У часи, коли нещасний Близько дослухався, сподіваючись бодай у смертну годину почути звук пострілу, Тичина заливався люттю:

*Ще свиней трапляється —
в нашім огороді є,
але ми їх винищим,
чорнеє отродіє —
хрюкай
не хрюкай,
ваше благородіє.*

Коли духовна культура цілого народу (та й не самого тільки українського) винищувалась небаченими в історії засобами, поет просторікував:

*Будем домолочувать,
ворога докінчувать,
за проводом партії
всі гвинти загвинчують,
в праці,
в науці
комунізм увінчують.*

На руїнах померлого генія народився пігмей, поет на блазенській ролі.

Перше, істотно адаптоване видання Тичини з'явилося 1932 року. Звичайно ж, це було вибране. В книжці були відсутні 11 поезій "Соняшних кларнетів", вся збірка "Замість сонетів і октав", 9 віршів "Плугу" і два вірші "Вітру з України". Єдина збірка "Чернігів" була тут представлена повністю.

Наступного року почався небачений на Україні голод, самогубства Хвильового і Скрипника, а за ними — чистки, арешти, розстріли діячів культури. У Тичини почався

напад фізіологічного переляку, який так і не минув до самої його смерті. І в цей час виходить у світ славнозвісна збірка **"Партія веде"**. Ось її зміст: "Партія веде". "Пісня Червоної Армії". "Пісня комсомольців". "Пісня трактористки". "Пісня кузні" (за Рибакським). "Як упав же він з коня". "На майдані". "Перше травня на великдснь". "О ні, ми кажемо". "Повітряний флот". "Іду з роботи я, з заводу". "І од царів, і од вельмож". "Народи йдуть". "Ленін". "Мудрість, огонь".

Успіх збірки "Партія веде" був величезний: протягом одного 1934 року збірка витримала три видання. Того ж таки 1934 року вийшла ще одна збірка Тичини. Вона мала всього десять сторінок, але дуже промовисту назву: "Ку-ку".

Нова збірка нового Тичини була вища за всяку критику і одностайно схвалена всім радянським народом. 1935 року збірка "Партія веде" виходить знову. До видання 1934 року додалось: "Друга пісня трактористки"; "Країна героїв"; "Пісня про Кірова"; "Комсомолія"; "Пісня під гармонію".

1936 року було повністю повторене видання 1935 року, а 1937 — видання 1936 року. Єдина зміна: замість вірша "Партія веде" книжку став відкривати вірш "Ленін".

1938 року в світ виходить збірка **"Пісня молодості"**, щоправда, поки що не поетової. Вона мала такий зміст: "Пісня молодості", "Партія веде", "Пісня комсомольців", "Пісня під гармонію", "Комсомолія", "Пісня трактористки", "Друга пісня трактористки", "Країна героїв", "Розцвітаймо піснею", "Повітряний флот", "На "суботах" М. Коцюбинського", "Перше знайомство", "Як ми писали листа М. Коцюбинському", "Зелен-золот".

Як бачимо, поет став переписувати свій родовід, розповідати про своє революційне минуле, ця розповідь органічно в'язалася з Тичиною без минулого, і певна річ, того минулого не пояснювала. Але в 1938 році була вже нова редакція історії української літератури, і треба було припасувати Тичину до цієї редакції — без Олеся, Філянського і, тим більше, Чупринки.

У ці роки постала загроза, що пропагандистський конвейєр скоро працюватиме впорожні. А видати бодай вибране вибраного було ще рано. Шлях до перевидання своєї, правда, вже відчуженої молодості полегшив сам поет, видавши того ж року нову збірку поезій **"Чуття єдиної родини"**. Нові шанувальники нового Тичини одержали поживу, і проблема поетової молодості значно спростилась.

1939 року нарешті з'являються — після семирічної перерви — "Вибрані твори" Тичини. Тичину було остаточно канонізовано. У видання не було включено 63 вірші і одну поему з усієї творчості. Мало цього: чимало віршів зазнало авторських (та й чи тільки авторських?) правок: поет звільнювався од релігійної лексики, формальних експериментів, ідейних нечіткостей, "абстрактного гуманізму", національних забобонів.

Стус зауважує, що найживішими і справді людьми у Тичини були, здебільшого, вірші про смерть — чи не єдина жива тема його вигаслого генія.

Тичини не одживили і роки після 20-го з'їзду КПРС, коли Рильський і Бажан повернулися до перерваної на 25 років молодості. Тичина цього зробити не міг.

Доля Тичини багато в чому схожа до Маяковського. Його так само стали вводити примусово і від того самого часу: збірка "Партія веде" поставила Тичину на пропагандистський конвейер. Цікаво, що офіційне визнання прийшло до Маяковського після фізичної смерті, а возведення Тичини в канон — після смерті духовної. Мимоволі закрадається підозра, що та доба потребувала для себе тільки мертвих співців.

Доля Тичини воістину трагічна. В історії світової літератури, мабуть, не знайдеться іншого такого прикладу, коли б поет віддав половину свого життя високій поезії, а половину — нещадній боротьбі зі своїм геніальним обдаруванням.

Поет помер, але Тичина лишився жити і мусив, уже як чиновник, виконувати поетичні функції. Світ йому вже був зрозумілий і нецікавий. Але й цим штучним світом треба було захоплюватись, хай і через силу. Талант став для нього за найбільшого ворога.

У страшну добу сталінських репресій одних письменників розстріляли, других — зіслали в концтабори, третіх розтлили. Тичину репресували визнанням. Покара славою — одна з найновіших і найефективніших форм боротьби з мистецтвом.

Двадцяте століття заправило від митця такого характеру, який здатен витримувати і понадлюдські перевантаження. Тичина такого характеру не мав. Він був занадто ніжний для цього, може, найжорстокішого віку.

Його не стало 16 вересня 1967 року. Відтоді з поета спав обов'язок — ховатися од життя. У 1965 році він записує:

*На те я лірик, щоб запитувать,
не тільки холодно озватися,
не тільки лозунги почитувать,
а — дивуватись,
дивуватися!*

І Бог його знає, про що думав поет, коли того ж таки року записав:

*Радощі і чорну днину —
все я з вами розділю.
Любите ви Україну
я ще більш його люблю.*

Доля Тичини звинувачує і застерігає.